

ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΣΧΑΛΗΣ:

«Η φωνή είναι μόνο ένα όργανο»...

από τον ΣΩΤΗΡΗ ΚΑΚΙΣΗ.

Ολοκλήρωσε τη μνημειώδη σταδιοδρομία του όχι πολύν καιρό πριν, τραγουδώντας στην Ελλάδα Σιμόν Μποκανέγκρα, σε σκηνοθεσία μάλιστα δική του της τόσο ιδιαίτερης αυτής όπερας του Βέρντι. Για μια ακόμα φορά τέλειος, εκτός συναγωνισμού όπως πάντα, ο μέγιστος Έλληνας βαρύτονος, με την τεράστια διεθνή καριέρα δεκαετιών, ο μυθικός σχεδόν πια, ο δικός μας ΚΟΣΤΑΣ ΡΑΣΚΑΛΙΣ.

Ξαναγύρισε και μένει πια μόνιμα στην πατρίδα του, διδάσκοντας τραγούδι και υποκριτική στα νέα παιδιά, προσπαθώντας να τα ξεκινήσει από λίγο πιο πέρα ίσως από 'κει που ξεκίνησε μια φορά κι έναν καιρό αυτός, για να θριαμβεύσει όπου γης, για να φτάσει εκεί που έφτασε στο παγκόσμιο στερέωμα. Ο ανεπανάληπτος Μακβέθ και Ιάγος, ο τρομερός Μπάρναμπα και Ντον Τζιοβάνι, ο πάνω από 300 φορές επί σκηνής Ριγκολέττο, ο αρχιτραγουδιστής της Βιέννης, της Σκάλας του Μιλάνου, του Κόβεντ Γκάρντεν, της Μετροπόλιταν, του Γκλάιτμπορν, όταν μιλάει για όλ' αυτά μιλάει χωρίς έπαρση, χωρίς υπερβολή, χωρίς αλαζονεία.

Καμιά φορά μόνο κρατάει τρυφερά στα χέρια του το περίφημο εκείνο μπλοκάκι με σημειωμένες μέσα τις χιλιάδες του εμφανίσεις επακριβώς. Έτσι: σαν φυλαχτό του εαυτού του παράξενο. Έτσι: σαν περίληψη ταπεινή μιας ζωής απίστευτης, ενός κόσμου όπου βασίλευσε, μισόν αιώνα και, πραγματικά με το σπαθί του!

-Κάλλας, Τεμπάλντι, ή Μάγκντα Ολιβέρο; Κορέλι, Ντελ Μόνακο, ή Τζων Βίκερς; Γκόμπι, Μπαστιανίνι, ή Κώστας Πασχάλης; Τί λέτε, κύριε ...Πασχάλη;

-Τί να πω, κύριε Κακίση; Δεν λέμε καλύτερα Λέοναρντ Γουώρεν, Άλντο Πρότι; Δεν λέμε ...άλλα λόγια, ν' αγαπιόμαστε; Πώς μπορώ ν' απαντήσω εγώ σε μια τέτοια ερώτηση; Κωμικό λίγο δεν είναι;

-Όμως πάντα, εκτός από τα μεγάλα δίδυμα, υπάρχουνε τραγουδιστές εξίσου μέγιστοι, με αρετές πολλές φορές επιπλέον, ανάλογες. Κι εσείς, με την απίστευτη καριέρα σας, με όλους αυτούς έχετε συμπρωταγωνιστήσει. Ίσως όχι τόσο με τους άλλους βαρύτονους...

-Και με τους βαρύτονους! Με τον Γκόμπι παραδείγματος χάρη έχω τραγουδήσει. Τραγουδήσα μαζί του στη Μετροπόλιταν Φάλσταφ. Αυτός έκανε τον Φάλτσταφ, εγώ έκανα τον Φορντ. Κι ήταν κι η Τεμπάλντι. Με όλους σχεδόν έχω συνυπάρξει.

-Εκτός από την Κάλλας;

-Εκτός από την Κάλλας, που δεν την πρόφτασα. Αν κι είχαμε κάποτε υπογράψει τα συμβόλαια να ηχογραφήσουμε μαζί Τραβιάτα με τον Κράους, τελικά ούτε τότε τραγουδήσαμε μαζί. Το ακύρωσε αυτό το σχέδιο η Κάλλας, ίσως γιατί φοβήθηκε, μια κι ήταν ήδη με πρόβλημα στη φωνή και στην καριέρα της.

-Τελείωσε ηχογραφώντας μια Τόσκα, με Γκόμπι και Μπεργκόντζι, Θυμάμαι.

-Ναι. Αλλά δεν μπορείς να πεις πως ήταν από εκείνες που μείνανε. Ούτε τα κοντσέρτα της με τον Ντι Στέφανο τα τελευταία στην Ιαπωνία. Εκεί το βάρος μάλλον το κράτησε ο Ντι Στέφανο, που άντεχε τότε λίγο περισσότερο.

-Η αποθέωσή τους όμως ήταν απίστευτη. Γιατί η έκφρασή τους παρέμενε πάντα φοβερή και τρομερή.

-Μα ναι. Πού να ξαναβρεί κανείς τέτοια έκφραση; Πού να ξαναβρούμε Κάλλας; Ακόμα και χωρίς φωνή, η Κάλλας μάγευε...

-Σαν εκείνον τον βαρύτονο στην Ιταλία το 1800 νομίζω, που ήταν τελείως άφωνος, αλλά θριάμβευε λόγω απaráμιλλης ηθοποιίας, κι έμεινε γνωστός ως «il baritono senza ...voce», «ο βαρύτονος χωρίς φωνή» !

-Ε, καλά, μη φτάσουμε κι εκεί! Εγώ προσωπικά, κάτι τέτοιο δεν θα ήθελα να το ...υποστώ ποτέ. Αστείο να το λέμε, αλλά ο ίδιος που θα τ' άκουγε να το λένε γι' αυτόν, δεν νομίζω πως θα πέταγε κι από τη χαρά του.

-Εδώ είναι όμως το κατάλληλο σημείο να πούμε και για όλη την υπόθεση της όπερας: όπου, εκτός από τη μεγάλη φωνή, τη μεγάλη μουσικότητα, απαιτείται και ηθοποιία μεγάλη, κι έκφραση ιδανική. Κάτι, που εσείς ειδικά, το στηρίζατε, και με την καριέρα, και με τη διδασκαλία σας, πάντα πολύ.

-Την προσπάθεια σ'όλους αυτούς τους τομείς δεν θα πάψω ποτέ να τη ζητάω από τους μαθητές μου. Γιατί, εντάξει η φωνή. Η φωνή όμως είναι μόνο ένα όργανο. Ένα βιολί ας πούμε, ένα πιάνο, ένα βιολοντσέλλο, ένα κόρνο. Σπουδάζεις, λοιπόν, για να μπορείς να εκφράζεσαι με αυτό το όργανο. Έτσι και με τη φωνή. Με τη διαφορά πως το όργανο-φωνή δεν πουλιέται, και δεν αγοράζεται. Σου το χαρίζει η Φύση, κι εσύ από 'κεί και πέρα πρέπει να το μελετήσεις, να το εκγυμνάσεις, να το φτάσεις στο σημείο όπου θα μπορείς με αυτό να εκφράζεις σωστά τη μουσική, το αίσθημα, τις αισθήσεις τις τραγουδιστικές όλες.

-Και πάλι δεν φτάνει αυτό στην όπερα. Στην όπερα πρέπει να είσαι και ηθοποιός, το τέλειος τραγουδιστής δεν σε σώζει.

-Βέβαια. Θα έλεγα, κινδυνεύοντας να μοιάζει αυτό εγωιστικό, πως η οπερατική τέχνη στέκει ψηλότερα από τις υπόλοιπες τέχνες, γιατί απαιτεί πολύ περισσότερα προσόντα εν συνόλω. Όπως είπατε κι εσείς πριν λίγο, πέρα από τη φωνή, πέρα από τη μουσική γνώση, πέρα από την τραγουδιστική έκφραση, απαιτείται και ηθοποιία υψηλή. Η όπερα είναι πολυσύνθετη υπόθεση, κι η κορυφή της, λόγω ακριβώς αυτής της πολυπλοκότητας, πάρα πολύ δύσκολη.

-Ξεκινήσαμε μιλώντας για Κάλλας, για Τεμπάλντι. Να ένα πολύ καλό παράδειγμα αυτής της διαφοράς: η Τεμπάλντι με μια φωνή αγγελική, αλλά στη σκηνή χωρίς ανάλογες ικανότητες.

-Ναι, γιατί η προσωπικότητα της Κάλλας ήταν κι εκεί σαρωτική. Αλλά μη λέμε μόνο για την Τεμπάλντι. Θυμάστε την τουρκάλα, την Γκεντσέρ;

-Τη Λειλά Γκεντσέρ. Που και σαν να διαδέχτηκε μια περίοδο την Κάλλας στη Σκάλα;

-Ναι, που τη διαδέχτηκε, αλλά που ξαναπήγε το πράγμα πίσω, όχι μπροστά. Η Κάλλας, βέβαια, καθόρισε το κάθε τι. Γι' αυτό κι εγώ συμμερίζομαι του Τζεφριέλλι την άποψη, πως η όπερα χωρίζεται σε «πριν και μετά Κάλλας».

-Κι ο Γκόμπι ήταν στην κατηγορία αυτή, πιστεύω, της ολοκληρωμένης έκφρασης. Ίσως κι η Έλενα Σουλιώτη...

-Η καριέρα της Σουλιώτη διακόπηκε απότομα, οπότε δεν μπορούμε να την αντιπαραβάλλουμε με Κάλλας ή Γκόμπι. Ο Γκόμπι ήταν άριστος ηθοποιός, εκφραστικότερος, αν κι η φωνή του δεν θα έλεγα πως ήτανε κι η καλύτερη εκείνης της εποχής.

-Του Γουώρεν, του Μπαστιανίνι; Για να μην ξαναπώ του Πασχάλη και ξαναθυμώσετε.

-Του Γουώρεν, του Μπαστιανίνι, οι φωνές ήσαν φωνές πρώτης κατηγορίας αναμφισβήτητα, με το τραγικό τέλος και για τους δύο. Ο Γκόμπι όμως, ό,τι του έλειπε από φωνή, το συμπλήρωνε με όλα του τα υπόλοιπα.

-Ο Κώστας Πασχάλης, που το μεγάλο λεξικό της όπερας του Grove τον αναφέρει, εκτός των άλλων, και ως "an arresting actor", συναρπαστικό, καθηλωτικό, δηλαδή, ηθοποιό, ξεκινάει πολύ νέος την άνοδό του: στα εικοσιένα σας, αν δεν απατώμαι, πρωταγωνιστείτε κιόλας στη Λυρική ως Ριγκολέττο.

-Αλήθεια είναι αυτό. Στις 30 Ιανουαρίου του 1951, κάποια συγκυρία με οδήγησε να αναλάβω και να φέρω σε πέρας στα 21 μου ένα ρόλο, που αλλιώς δεν θα φανταζόμουνα πως θα τον τραγουδούσα ούτε στα 35 μου.

-*Αρρώστησε και ο Μαγκλιβέρας, και ο Ευστρατίου τον ίδιο καιρό;*

-Ακριβώς. Έτσι βρέθηκε η μεγάλη ευκαιρία για μένα. Ξέρετε, ευκαιρίες υπάρχουν αρκετά συχνά, αλλά πρέπει κανείς να είναι και προετοιμασμένος να τις εκμεταλλευθεί, να τις αρπάξει. Εγώ τότε π.χ., μια και σπούδαζα και για διευθυντής ορχήστρας, ήμουνα μουσικά αρκετά έτοιμος. Αυτή δε η επιπλέον μου μουσική γνώση με βοήθησε όχι μόνο τότε, και πολλές άλλες φορές έκτοτε.

-*Μην ξεχνάμε και το πώς βρεθήκατε στη Βιέννη, σε Χορό Μετεμφιεσμένων υπό τη διεύθυνση μάλιστα του Μητρόπουλου, αντικαθιστώντας με τόλμη, πολύ νέος πάλι, ολόκληρο Έττορε Μπαστιανίνι.*

-*Ballo in Maschera* είχα, βέβαια, ήδη τραγουδήσει εδώ, στα ...ελληνικά όμως. Εκεί η πρόκληση ήταν, βέβαια, η εκμάθηση του έργου στα ιταλικά μέσα σε ελάχιστο χρόνο, και μετά η εμφάνισή μου δίπλα σε Νίλσον και Ντι Στέφανο, εκτός Ελλάδας, με τον Μητρόπουλο μάλιστα να διαμαρτύρεται στην αρχή «-Τί μου τον φέρατε αυτόν τον άγνωστο Έλληνα εδώ πέρα;»!

-*Εσείς όμως την ευκαιρία δεν τη χάσατε. Και τους κερδίσατε όλους, συν τον Μητρόπουλο.*

-Ευκαιρίες, είπαμε, πάντα δίνονται. Έτσι έγινε και με τον πρώτο μου Μάκβεθ του Γκλάινμπορν. Το '64.

-*Το περίφημο dvd είναι του '72, με τον δεύτερό σας εκεί Μάκβεθ, τον επίσης ιστορικό;*

-Ναι. Αλλά το '64 πάλι μιλάγαμε για ένα ρόλο που εγώ δεν τον είχα ακόμα τραγουδήσει, που δεν τον ήξερα. Κι υπήρξε πάλι μια συγκυρία. Μετά τον πρόωρο θάνατο του Μητρόπουλου, εγώ παρέμεινα στη Βιέννη, και μάλιστα, με συμβόλαιο του Μητρόπουλου τραγούδησα και στο Ισραήλ κοντσερτάντε *Ballo*

με τον Σαντσόνιο, τον επίσης μεγάλο μαέστρο. Αυτός με πρωτοκάλεσε και στη Σκάλα, κάποια χρόνια αργότερα.

-Ας επανέλθουμε όμως στον Μάκβεθ του '64:

-Ας επανέλθουμε. Πέρασε από τη Βιέννη τότε ο μουσικός υπεύθυνος του Γκλάιμπορν, ο οποίος έψαχνε παντού για έναν βαρύτονο φρέσκο, ικανό να τραγουδήσει τον επώνυμο ρόλο. Κι ένας ατζέντης τότε, ο Ντιτς, του μίλησε για μένα.

-Για τον Έλληνα που ήδη είχε μόνιμο συμβόλαιο με την όπερα της Βιέννης, κι οποίος θα πρωταγωνιστούσε εκεί για είκοσι ολόκληρα χρόνια...

- Ήρθανε μάλιστα και με είδανε το ίδιο βράδυ στον Ριγκολέττο. Με κάλεσαν την επομένη σε μια ιδιωτική οντισιόν, και πήγα εγώ, και τους τραγούδησα κι Ανδρέα Σενιέ, αν θυμάμαι καλά. Μακβέθ όμως δεν ήξερα να τους πω. Μετά από πέντε μέρες ο Ούγγρος του Γκλάιμπορν ξαναήτανε στη Βιέννη. Πάλι τα ίδια: «-Μακβέθ;», με ρωτάει. «-Τι ώρα φεύγει τ' αεροπλάνο σας;», αποφασίζω και τον ρωτάω κι εγώ. «-Το απόγευμα, στις έξι». Ήταν ακόμα έντεκα το πρωί. «-Μπορείτε να με ξαναδεχτείτε στο ξενοδοχείο σας κατά τις τέσσερις, να σας τραγουδήσω τη μεγάλη άρια του Μακβέθ;». «-Σύμφωνοι», μου λέει κι αυτός.

-Μεγάλη εμπιστοσύνη στον εαυτό σας...

-«-Πώς θα τα καταφέρεις, βρε παιδί μου;», μου λέει ο Ντιτς. «-Μην ανησυχείς», του λέω. Στις τέσσερις ήμουνα έτοιμος, μια άρια δεν είναι δα κι όπερα ολόκληρη. Απλώς, του την τραγούδησα από μέσα, για λίγη παραπάνω σιγουριά. «-Κλείσαμε!», μου λέει τελειώνοντας.

-Τόσο απλά;

-Τόσο απλά. Και στο Γκλάιμπορν πάλι, ενώ ο Ντιτς τό 'χε σκάσει από την πρεμιέρα για να ψαρέψει ...σολομό στην Ισλανδία, ήταν κάτω ο μέγας τότε Μπινγκ της Μετροπόλιταν, και με είδε. 21 Μαΐου του 1964, την ημέρα της γιορτής μου, θυμάμαι. Κι ήρθε μετά να με γνωρίσει και να με συγχαρεί, κι εγώ

μάλιστα δεν τον κατάλαβα. Μου είπε, «-Θα τα ξαναπούμε σύντομα». Αυτό το «σύντομα» σήμαινε τηλεγράφημά του σε μια βδομάδα, που μου εξέφραζε την επιθυμία της Μετροπόλιταν να τραγουδήσω στη Νέα Υόρκη «Δύναμη του Πεπρωμένου», «Forza del Destino».

-Με;

-Με Κορέλι, Σιέπι και Αντονιέτα Στέλα...

-Πάλι θα σας ...επιτεθώ με ονόματα, κύριε Πασχάλη: Οδυσσέας Λάππας, Νίκος Μοσχονάς, Έλενα Νικολαΐδη, Νίκος Ζαχαρίου, Τερέζα Στράτας, Τατιάνα Τρογιάνος, Έλενα Σουλιώτη, Αγνή Μπάλτσα, Κώστας Πασχάλης, και, και, και, πέρα κι από την Κάλλας. Τόσα ονόματα απίστευτα στο χώρο της όπερας, όλα με αίμα ελληνικό στις φλέβες τους. Τι είχατε, τι έχετε εσείς όλοι ιδιαίτερο, που σας οδήγησε στην κορυφή ενός τόσο απαιτητικού κόσμου; Συμπληρώνετε με κάτι το ανθρώπινο την εγκεφαλικότητα της Δύσης άραγε;

-Κατ' αρχήν, αυτό το μεσογειακό της καρδιάς, το έχουμε πράγματι. Όπως ίσως κι οι ιταλοί, κι οι ισπανοί. Ύστερα, το ελληνικό τραγουδιστικό στοιχείο υπήρξε ανέκαθεν πολύ αξιόλογο. Έχουμε μια γλύκα στη φωνή θά 'λεγα, για να το εντοπίσουμε λίγο απλά, μια και ρωτάτε. Αυτό ακριβώς συγκινεί επιπλέον τις ψυχές των ανθρώπων. Ο καθένας απ' όλους αυτούς που αναφέρατε είχε και κάτι το εξαιρετικό στην εποχή του. Κι ενώ έχω μέχρι και τον Λάππα δει, μόνο τον Αγγελόπουλο δεν πρόλαβα.

-Τον Λάππα τον είδατε;

-Βέβαια. Τραγούδησα και μαζί του! Παλιάτσους, εδώ. Νομίζω πάντως πως εμάς όλους μας βοήθησε κι η γλώσσα. Τα ελληνικά είναι γλώσσα των φωνηέντων, τα φωνηέντά μας είναι όλα ανοιχτά, πλήρη και γενναιοδωρα. Τα ελληνικά δεν είναι όπως οι βόρειες γλώσσες, πνιγμένα στα σύμφωνα, με όλη τη «σκληράδα» που αυτό συνεπάγεται. Από αυτήν την άποψη είμαστε και εκ φύσεως προικισμένοι, και μπορούμε, ιδίως το ιταλικό ρεπερτόριο, να το εκφράσουμε υποδειγματικά. Κι από κοντά, είπαμε, πήγαινε κι η καλή μας ηθοποιία.

-Ενώ στην Ελλάδα, τα τελευταία χρόνια, οι ηθοποιοί μας του κινηματογράφου ούτε μιά Καλημέρα, που λέει ο λόγος, δεν καταφέρνουν να πούνε με φυσικότητα...

-Ίσως πάλι, πηγαίνοντας στο εξωτερικό, φεύγοντας από την πατρίδα μας, εντείναμε τις προσπάθειές μας, για να τα καταφέρουμε. Τώρα, αν κουβαλούσαμε και μαζί μας κάποιο ακόμα πιο μυστικό, ευεργετικό εφόδιο, ομολογώ πως κι εγώ ακόμα δεν μπορώ να το αποκωδικοποιήσω. Πάντως, κάτι κάναμε όλοι μαζί εμείς, εκεί στα ξένα.

-Τα εντός έδρας βέβαια πράγματα παραμένουν προβληματικά...

-Ναι. Έχουμε να κάνουμε με εγωισμούς επί εγωισμών, κι ο καθένας προσπαθεί να βγάλει από τη μέση τον άλλον, για να 'ναι αυτός. Σε όλους τους εντός έδρας τομείς μας, όχι μόνο στην όπερα. Το βλέπουμε σε καθημερινή βάση, με τα ίδια μας τα μάτια, να συμβαίνει, και δύσκολα να βελτιώνεται.

-Έχουμε ελπίδες σαν χώρα, κύριε Πασχάλη; Τι λέτε;

-Τι να σας πω; Παρακολουθώντας κι εγώ όπως όλοι μας το τι γίνεται κι έξω από τα σύνορά μας, γενικά για την ανθρωπότητα ανησυχώ, κύριε Κακίση. Και πιο πολύ, βέβαια, ανησυχώ για τον τόπο μας. Δυστυχώς, η Ελλάδα, ακόμα και στις εποχές που ήσαν πρόσφορες για δημιουργία όχι μόνο στην τέχνη, αλλά και σε πολλούς άλλους τομείς...

-Έχανε το ένα τρένο μετά το άλλο;

-Ακριβώς. Σιγούσε η Ελλάδα, σαν να μην ενδιαφερότανε για πολλά, για το κάτι παραπάνω. Εμείς δε, στον δικό μου τον τομέα, όσοι θελήσαμε κάτι παραπάνω να πετύχουμε, αναγκαστήκαμε να ξενιτευτούμε ο ένας μετά τον άλλον. Κι εγώ, που έζησα εικοσιπέντε χρόνια εκτός, δεν έμεινα εκτός γιατί δεν αγαπούσα τον τόπο μου. Αλλά το πεδίο δράσεως εδώ ήταν τόσο περιορισμένο, που δεν είχα άλλη επιλογή. Δυστυχώς, η παγκόσμια αναγνώριση αυτό απαιτούσε. Μην ξεχνάτε πόσες ώς τώρα κυβερνήσεις έχουν περάσει, και το κτίριο μιάς όπερας της προκοπής ακόμα το περιμένουμε. Κι η

Εθνική Λυρική Σκηνή συνεχίζει να «φιλοξενείται» στο κτίριο, που ανήκει στους υπαλλήλους της Εθνικής Τράπεζας, αν δεν κάνω λάθος.

-Είχατε επιστρέψει ως διευθυντής της Λυρικής, θυμάμαι.

-Ναι, για ένα φεγγάρι. Αλλά δεν ευδοκίμησα κι εγώ. Γιατί αυτά που σκεφτόμουνα και αυτά που ονειρευόμουνα να κάνω, στην Ελλάδα δεν γινόντουσαν.

-Χτυπούσατε σε τοίχους;

-Σε ...τύπους, μάλλον. Αλλά, όταν είσαι ανέκαθεν χωρίς οίκημα, σαν τους τσιγγάνους, δύσκολα καταφέρνεις κάτι. Κι αυτό, επαναλαμβάνω, είναι θέμα κυβερνήσεων: όταν δεν θες όπερα, δεν έχεις.

-Οι μουσικές, πάντως, οι άλλες, οι εντός έδρας, οι δικές μας, δεν είναι κι ευκαταφρόνητες. Ο Χατζιδάκις, ο Θεοδωράκης, ο Ξαρχάκος, που του κάνατε μάλιστα την τιμή να τραγουδήσετε στο Ιγνάθιο του με τον Μάνο Κατράκη παρέα, δεν ήσαν, δεν είναι ευκαταφρόνητα μεγέθη. Μήπως αυτών οι μουσικές είναι πιο κοντά από την όπερα στην ψυχασύνθεσή μας;

-Η αλήθεια είναι πως τα τραγούδια κι οι υπέροχες πράγματι μουσικές των ανθρώπων που είπατε δεν χρειάζονταν της όπερας τα μέσα. Και το κόστος τους είναι άλλο, βέβαια. Εμένα όλ' αυτά τα πράγματα μου γλυκαίνουν τ' αυτιά. Και τα ρεμπέτικα. Ακούω όλη τη μουσική, ξέρετε, με ευχαρίστηση.

-Αν ο Βέρντι άκουγε άραγε Βαμβακάρη;

-Εγώ νομίζω πως θα του άρεσε! Και πως θα μπορούσε ίσως και να εμπνευστεί κάτι από του Βαμβακάρη τον τρόπο και τον ήχο.

-Όπως ο Πουτσίνι από τη γιαπωνέζικη και την κινέζικη μουσική;

-Γιατί όχι, γιατί όχι; Έτσι δεν γράφτηκε η Μπάτερφλαϊ, έτσι δεν έγινε η Τουραντότ; Ο πολιτισμός, άλλωστε, είναι ανταλλαγή, δεν είναι ταμπούρωμα.

Από το κάθε τι καλό πρέπει να εμπνεόμαστε. Κι η Ελλάδα π.χ. ολόκληρη που τη συζητάμε τώρα, ίσως να μπορούσε να αναθαρρέψει από τον αθλητισμό, από των εθνικών μας ομάδων τις επιτυχίες. Όπου η συνεργασία έχει πια μπει πάνω από τις ατομικότητες. Όπου, να, η παγκόσμια καταξίωση έρχεται για τόσο παιδιά μέσα από τη χώρα τους την ίδια.

-Και περιφρονούμε κι ολόκληρο ΝΒΑ, το αντίστοιχο της Σκάλας του Μιλάνου ας πούμε, στο μπάσκετ...

-Καλό θά ήτανε, πάντως, κάποια από τα πολλά λεφτά που οι πλούσιοί μας δίνουνε αφειδώς στα σπορ, να τα δίνανε και στην τέχνη. Να αυξανόντουσαν οι χορηγίες κατά πολύ, και να διδασκότανε κάπως κι ο πολύς ο κόσμος, μαθαίνοντας και γι' άλλες αξίες, πιο κρυφές, αλλά λυτρωτικές εξίσου, ίσως και περισσότερο.

-Κι οι έρωτες; Πόσο παίζανε ρόλο στη ζωή και στην καριέρα σας λέτε;

-Ε, αφού έχω κάνει δύο γάμους, κάποιο ρόλο θά 'παιξε και στη δική μου ζωή ο έρωτας...

-Δεν σας κατέστρεψε σαν την Κάλλας καλλιτεχνικά όμως.

-Εδώ δεν θα συμφωνήσω μαζί σας. Δεν καταστράφηκε από τον έρωτα η Κάλλας. Απλώς η τέχνη έχει για τον καθένα μας ανέβασμα και κορύφωση, και μετά αρχίζει η κάθοδος, από την άλλη πλευρά του λόφου. Οργανικά, κανένας δεν αντέχει εφ' όρου ζωής. Η Κάλλας μπορεί να σταμάτησε την καριέρα της σε σχετικά μικρή ηλικία, αλλά είχε ήδη δώσει πάρα πολλά, απίστευτα πολλά στην όπερα. Μην ξεχνάτε πως μόνο η Κάλλας τραγούδησε τα πάντα: από το πιο ελαφρύ ρεπερτόριο στο πιο βαρύ, δίνοντας πάντα τα πάντα. Κι αυτό έχει τεράστιο κόστος. Ο έρωτάς της με τον Ωνάση μπορεί να συνέβη στο απόγειο της φήμης της, αλλά σε σημείο που άρχιζε ήδη κι η καλλιτεχνική της καμπή. Αλλά, μια και ρωτήσατε, η τέχνη απαιτεί ψυχή, ο έρωτας επίσης. Κι ο συνδυασμός τους, όσο υπάρχουν άνθρωποι, θα είναι πάντα υπόθεση επικίνδυνη.

-Κι η όπερα σήμερα, κύριε Πασχάλη; Παγκοσμίως; Με τους ...τερατολόγους σκηνοθέτες να επικρατούν; Μέχρι Κουρέας της Σεβίλλης με όλους τους

πρωταγωνστές μεταμφιεσμένους σε ...άραβες έχει ανεβεί τα τελευταία χρόνια εις Παρισίους! Έχετε σκηνοθετήσει κι εσείς. Τι λέτε;

-Εμένα, παρακαλώ, αφήστε με έξω απ' όλ' αυτά. Δεν μπορώ να δεχτώ την όπερα τόσο πια αλλοιωμένη. Τι νεωτερισμός ουσίας πια είναι ο Φίγκαρο με τουρμπάνι ή ο Ριγκολέττο με τζην; Και δεν ξέρω τι άλλο.

-Μακβέθ στη Σκάλα μέσα σε ...κουτί που γέρνει!

-Κάθε τι έχει το όριό του. Το απομακρύνεις έτσι το κοινό, δεν του ενισχύεις το ενδιαφέρον, νομίζω. Η όπερα και σήμερα στο κλασσικό ρεπερτόριο στηρίζεται. Αυτό δεν σημαίνει πως νέοι συνθέτες δεν μπορούν να γράψουν ό,τι πραγματικά τους απασχολεί, με όσους σκηνοθετικούς νεωτερισμούς αντέχονται. Εγώ και Βάκχες του Χέντσε τραγούδησα σε πρώτη παγκόσμια πρώτη, και Αλίσα του Μπάνφιλντ. Μοντέρνα, αλλά απολύτως νόμιμα πράγματα. Αυτή η όπερα του Μπάνφιλντ μπορούμε να πούμε πως πήγαινε σαν τρόπος προς Μενόττι. Σχετικά προχωρημένα πράγματα. Αλλά έκανα κάποτε και κάτι που δεν μου άρεσε: σε Ιφιγένεια εν Ταύροις τον Ορέστη με ...ρεντικότα.

-Ολοκληρώσατε μια ασύλληπτη διεθνή σταδιοδρομία, κύριε Πασχάλη, από τη δεκαετία του '50 ως πρόσφατα. Αν σας έλεγαν να ξαναξεκινούσατε σήμερα, με το χρόνο όλο μπροστά κι όχι πίσω σας, τι θα λέγατε;

-Νομίζω πως πραγματικά έζησα στην καλύτερη για την όπερα εποχή. Πως μου δόθηκε η χάρη κι η χαρά να κάνω όσα έκανα σε συνθήκες σχεδόν ιδανικές για το απαιτητικό αυτό, τόσο γοητευτικό όμως, είδος τέχνης. Φοβάμαι πως αν η καριέρα μου άρχιζε τώρα θα είχα πολλές εσωτερικές συγκρούσεις με τον εαυτό μου, πολλές αναρωτήσεις για τα πώς και για τα γιατί του κάθε ανεβάσματος. Στάθηκα τυχερός και ως προς την εποχή που τραγούδησα, τελικά.

-Και σε μια φανταστική παραγωγή του Μάκβεθ του Βέρντι, δίπλα σας ποιούς θα θέλατε να είχατε, άραγε; Φαντάζομαι την Κάλλας, αν και είπατε πως

εκείνη ήταν μια κατηγορία ολόκληρη από μόνη της. Δεν θα τραγούδαγε ο αγαπημένος μας ο Νίκος ο Ζαχαρίου Μπάνκο;

-Βεβαιότητα. Η εκφραστικότητα του Ζαχαρίου δύσκολα επίσης να ξαναβρεθεί. Ο Ζαχαρίου σ' ό,τι τραγούδησε υπήρξε εξαιρετος, εξαιρετικός. Νομίζετε πως έτσι μένει κανείς πρώτος μπάσος στη Σκάλα του Μιλάνου επί τόσα χρόνια συνέχεια;

-Άρα, να φτιάξουμε έναν Μακβέθ με όλο ιδανικούς Έλληνες: Κάλλας, Πασχάλης, Ζαχαρίου. Ο Λάμπας εύκολα δεν θα ήταν υπέροχος Μακντούφ;

-Ευκολώτατα. Αλλά εγώ τον Πασχάλη επιτρέψ'τε μου να μην τον αναφέρω πάλι. Νομίζω πως, εάν τους πρόφταινε, θα ήταν άριστος Μακβέθ κι ο Αγγελόπουλος. Με τεχνική από εκείνα τα χρόνια υπέροχη.

-Πόσο σας λείπει το τραγούδι τώρα πια;

- Όχι πολύ, κύριε Κακίση. Αλλά μην σας το πω έτσι, ας σας το πω αλλιώς: δεν μου λείπει το τραγούδι, γιατί ξέρω πως δεν μπορώ πια να είμαι εκείνο που ήμουνα. Αν μπορούσα να είμαι και σήμερα εκείνο που ήμουνα, ίσως νά 'μουνα δυστυχισμένος. Αλλά έχω, κι είχα πάντα πιστεύω, επίγνωση της κάθε μου στιγμής.

ΠΗΓΗ: ΤΟ ΒήΜΑ, ΒΗΜΑgazino, Κυριακή 10 Σεπτεμβρίου 2006.

LINKS:

1. Κώστας Πασχάλης:

http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9A%CF%8E%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%82_%CE%A0%CE%B1%CF%83%CF%87%CE%AC%CE%BB%CE%B7%CF%82

2. Κώστας Πασχάλης, Πλάσιντο Ντομίνγκο: Βέρντι, Οθέλλος, Παρίσι 1978:

<http://www.youtube.com/watch?v=KV0jbF311Mo>

3. Κώστας Πασχάλης: Βέρντι, Μάκβεθ, Γκλάινμπορν 1974:

<http://www.youtube.com/watch?v=RsAGdEldogU>

4. Κώστας Πασχάλης: Διονύσιος Σολωμός, Θεόδωρος Σπάθης, «Δεν μ' Αγαπάς»:

http://www.youtube.com/watch?v=adpkU_kv8j4

5. Κώστας Πασχάλης: Λόρκα, Ξαρχάκος, Γκάτσος, «Θρήνος για τον Ιγνάθιο Σάντσειθ Μεχίας», 1969:

<http://www.youtube.com/watch?v=OqpkQp95Sic&list=PLQrFgQ5V5kCphdWt05ERlQsxw67ZSc2mv>

